

Csendom Andrea

A japán buraku társadalmi réteg kialakulása és gyökerei: A *kegare* félelem

Bevezetés: A japán kisebbségek napjainkban

Amikor Japánban egy társadalmi kérdést érintő kontextusban valaki kiejti a *kegare* 穢れ¹ szót a száján, mondhatni, azonnal megfagy a levegő. A *kegare* ugyanis nem egyszerűen *kitanai* 汚い ('koszos'), sokkal inkább *fujō* 不浄 ('tisztátalan'), de leginkább egy, a külső szennyezettségénél sokkal mélyebb, bűnösebb, akár ördögi megszállással összekapcsolt, belső tisztátalanságra utaló fogalom, valami, ami *imawashii* 忌まわしい ('undorító, gyűlöletes, balszerencsés'). Ha ehhez a tisztátalanság képzethez hozzákapcsolunk néhány olyan kifejezést, mint *buraku-min* 部落民 vagy *eta-hinin* 穢多・非人, még inkább kiül a társaságban lévők arcára a témától való elzárkózás. Az említett csoportnevek ugyanis, olyan néprétegek megbélyegzésére szolgáló fogalmak, amelyek valamilyen formában érintkezésbe kerültek a *kegaré*val, tehát szennyezettek, még tovább menve bűnösök, ezért a társadalom többségére, a társadalmi rendre nézve veszélyesek. Talán ebből a néhány sorban összegzett személyes tapasztalatból is érzékelhető a tartózkodás, amely bizonyos esetekben még ma is megfigyelhető a japánokban a korábbi kirekesztett réteg, az *eta-hinin* ellen.

Ma etnikailag hat kisebbségi csoportot különböztethetünk meg Japánban: az ainukat, a *buraku-min*t, a Japánban élő kínaiakat és koreaiakat, a külföldön született és nevelkedett, esetleg később hazatért japánokat (*nikkeijin* 日系人) és az okinavaiakat.² Külön érdekessége ezeknek a csoportoknak, hogy

¹ A *kegare* szó többféle jelentésrétegére a tanulmány második felében térek ki bővebben, itt fordítsuk 'tisztátalanság'-ként az angol *impurity* értelmében.

² Michael WEINER, *Japan's Minorities: The illusion of homogeneity*, second ed., Routledge, London, 2009, 1.

a *buraku-min* az egyetlen, amely származását tekintve japán nemzetiségű, egyben Japánban született és nevelkedett személyekből tevődik össze, mégis történetileg kirekesztett, lenézett csoportnak tekinthetjük. A mai japán politikában ezt a csoportot a *dōwa chikubō* származók („asszimilálódott kerület”) megnevezéssel illetik, amely kifejezés enyhíteni próbálja a *buraku* szó pejoratív voltát. Maga a *buraku-min* kifejezés a Meiji-kortól használatos és az *eta-hininre*,³ vagyis egy olyan társadalmi rétegre utal, amely valamilyen oknál fogva és egy bizonyos történelmi időtől kezdve a japán társadalom leg-aljára sodródott.

Mit jelent pontosan az *eta-hinin* kifejezés, honnan ered és hogyan határozta meg a történelem folyamán a *kegare* félelem a japánok ellenérzését ezekkel a csoportokkal szemben? Jelen tanulmányban ezekre a kérdésekre próbálok meg két lépésben válaszolni. Az elsőben felvázolom a *buraku* réteg történelmi kialakulását és időbeli változását, a másodikban pedig ideológiai alapjának, a *kegare* félelem mibenlétének feltárására teszek kísérletet. A *kegare* fogalom bár öntudatlanul, de sokkal mélyebben él a japán népi hitvilágban, mintsem csak a *buraku* rétegre vonatkozathatóan beszélhetnénk róla. Összefüggésben van a halálról alkotott képzetekkel, a női periódusokkal és a szülés procedúrájának lebonyolításával, hogy bevezetőként csak két példát említsünk. A *kegare* félelem mélyebb megértése végett, a második részben kitérek majd a *kegarének* az *eta-hinin* szociális státusszal nem összefüggő ideológiai területeire is. Végül pedig a *kegare* képzet már az *eta-hinin* rétegtől eltávolodó, napjainkig továbbélő példáinak nyomába szegődöm. Tény, hogy egy olyan kutatási terület vizsgálatára vállalkozom, amely ma is sok vita forrása, és nehéz objektív álláspontra helyezkedni benne. Éppen ennek egyik okaként igyekszem rámutatni, hogy a *kegare* ideológia egy olyan mélyen berögzült, kontinentális hatásokat is magába olvasztott „japános” félelem, amelyet érdemes megvizsgálnunk a kisebbségek tárgyalásakor, még tovább menve olyan ideológia, amely alapján mélyebb megértést nyerhetünk a japánok gondolkodás-, érzelem- és hitvilágáról.

Az *eta-hinin* réteg helye a japán történelemben

Az *eta* és *hinin* csoportokról

Az *eta* és a *hinin* leggyakrabban együtt, *eta-hinin* formában használt fogalmak, amely a *buraku-min* gyűjtőnévben összegzett rétegre, az egy térségben, vagyis *burakuban* élő lenézett emberek megkülönböztetésére szolgál. Az *eta* és *hinin*

³ A tanulmány további részében a *buraku-min* és az *eta-hinin* kifejezéseket a jelen kori kirekesztés kapcsán egymással megfeleltethető értelemben használom.

szavak, bár a köztudatban szinte teljesen összeolvadtak, eredetileg egészen más kirekesztett rétegeket foglaltak magukban. A *hinin* a buddhizmus átvétele után, nagyjából a középkorban kialakult fogalom, amelyet sok lenézett foglalkozási ág gyűjtőneveként használtak, mivel jelentése 'embertelen'. Így például *hinin* az, aki takarító munkálatokat végez, aki sírgondozással foglalkozik, de *hinin* az *eta* is. Maga az *eta* szó sokkal korábbra datálható, és kifejezetten egy foglalkozási ágat takar: csak és kizárólag a hús- és bőrfeldolgozásban dolgozókra vonatkozik.

Ha egy közelebbi pillantást vetünk az *eta* szó történeti kialakulására, rögtön megértjük azt is, hogy ez a csoport, illetve foglalkozási ág eredetileg nem volt lenézett, viszont a történelem során bizonyos érdekek és ideológiák hatására szegregálódott. Az *eta* szó első írott megjelenései között tartják számon a 935-ből származó *Japán tulajdonnevek* című Heian-kori szótár *Halászsok és vadászsok*⁴ bejegyzésében található kínai eredetű *toni* 屠児 szócskát. Itt azt a magyarázatot kapjuk, hogy aki ezt a foglalkozást űzi, az *etori* 惠止利, vagyis olyan ember, aki „vadászmadarak etetésére szánt marha- és lóhúst készít elő, vág le, dolgoz fel”⁵ valamint ezeknek az állatoknak a húsával kereskedik. Itt azonban semmilyen olyan utalást nem találunk, amelyből arra következtethetnénk, hogy ez a foglalkozás elítélendő lett volna.

Nagy ugrást téve a történelemben, az 1712-ben kiadott *Illusztrált japán-kínai enciklopédiában*⁶ találkozunk ismét ugyanezzel a szöveggel. Ennek a bejegyzésnek az alapját egyértelműen a Heian-kori forrásokra vezethetjük vissza, azonban az Edo-kori változatban egy kiegészítést is találunk. A megjegyzésben leírják, hogy a 屠児 foglalkozás – olvasatát *eta*-, *etoriként* (えた、えとり) adja meg a szöveg – „ma *eta* néven ismert”⁷ és olyan emberre utal, aki hús- és bőrfeldolgozással foglalkozik, és mivel ez egy igen tisztátalan tevékenység, valamint a húsevés régi tilalma miatt, nem szabad vele egy tüzet megosztani. A tanulmány ezen részben arra keresem a választ, hogyan tudott ilyen mértékben átalakulni az *etori* (*eta*) foglalkozás megítélése a történelmi folyamatok során, és hogyan kapcsolódott össze a *hinin* fogalommal.

⁴ MINAMOTO no Shitagō 源順, *Wamyōruijushō Gyoryōru* (1. kötet, 21-es részleg) 和名類聚抄 漁獵類 (巻第一部第廿一), 935.

⁵ *Gyūba o kiri niku o tori takatori no esa to suru no gi nari* 牛馬を屠り肉を取り鷹雞の餌とするの義なり. Eredeti: 屠牛馬肉取鷹雞餌之義也 (天生及屠馬肉売者也).

⁶ TERASHIMA Ryōan 寺島良安, *Wa-kan sansai zue* 和漢三才図会, 1712.

⁷ *Wa-kan sansai zue* 7. kötet: *Jinrin* 人倫 / 8. füzet: *Shinzoku* 新属 résznl a következő áll: *Ima iu eta* 今云穢多.

A ritsuryō állambeli goshiko no sentō a középkori eta–hinin megjelenéséig
 A Heian-kor (794–1185) közepén tehát, az *eta–hinin* szó mai jelentésében még ismeretlen és nem volt lenézett csoport sem. Egy másik kirekesztett társadalmi réteg létezett azonban, amelyet *goshiki no sen* 五色の賤 névvel illettek. A Heian-kori társadalmi berendezkedés alapját a társadalom hierarchikusságán kívül a *ryōmin* 良民,⁸ vagyis többségi társadalom úgynevezett 'jó emberek' csoportjának az elnyomottak kasztjával, a *senmin* 賤民, való szembeállítására adta.⁹ Többféle teória létezik arra, hogy a kínai államszervezet átvétele előtti időkben mi volt az elnyomott réteg kialakulásának oka, ám tekintve, hogy a japán történelem Nara-kor (710–794) előtti társadalmi berendezkedéséről nehéz kézzelfogható bizonyítékokat találni, ezeket az elméleteket csupán felsorolás szintjén érintem. Az egyik elmélet szerint, a különböző országgyesítési beháborúk során elhurcolt rabszolgák kerültek ide, más elmélet a kontinensről, főként a Koreai-félszigetről rabszolgaként áthurcolt embereket tartja a *senmin* csoport kialakulási alapjának. Ugyanakkor vannak, akik a Koreai-félszigetről önként betelepült bevándorlókat sorolják ide.

Annyit biztosan tudunk, hogy a *goshiki no sen* öt csoportból állt: sírgondozók és temetési munkálatokat végzők (*ryōko* 陵戸), hivatali földeket felügyelő szabadok (*kanko* 官戸), ház körüli munkálatokat végző szabadok (*kenin* 家人¹⁰), hivatali földeket felügyelő rabszolgák (*kunuhi* 官奴婢) és ház körüli munkálatokat végző rabszolgák (*shinuhi* 私奴婢). Ezekből a csoportokból számunkra a legérdekesebb az első, a temetéssel foglalkozók státusza, mivel ez a csoport az egyetlen, amely később tovább öröklődik, míg a másik négy el fog tűnni.

A Heian-kori társadalmi hierarchiát a *ritsuryō* állam törvényei, és a kínai minta határozta meg. Nem elhanyagolható az arisztokraták pozíciója sem, mivel a Heian-kor politikai életét a császári udvar központú arisztokrácia felügyelte, míg később a harcos osztály vette át az irányítást. A politikai váltás lehetett az egyik oka annak, hogy a középkorban eltűnt a *goshiki no sen*, és egy teljesen új *senmin* réteg alakult ki helyette. Az új kirekesztett társadalmi

⁸ A Heian-kor végi *ryōmin* tovább tagolható *kōnin* 官人, *kōmin* 公民, *shinabe* (vagy *tomobe*) 品部, *zakkō* 雑戸 csoportokra, amelyek közül eredetileg a *shinabétól* lefelé eső csoportok is a *senmin* kategóriába tartoztak.

⁹ Kínában a Tang dinasztia korától (618–907) megfigyelhető ugyanez a *liangmin* 良民, *jianmin* 賤民, felosztás. Anderson HANSSON: *Chinese Outcasts: Discrimination and Emancipation in Late Imperial China*, E. J. Brill, Leiden, 1996, 1. Erősen feltételezhető, hogy a Heian-korban Japánban kialakult hasonló társadalmi szerkezet gyökerei ide vezethetők vissza.

¹⁰ Ne tévesszük össze a *bushi* státuszú, Heian-kor végén kialakuló, az arisztokraták szolgálatában álló fegyveres *kenin*-nel 家人, és a középkori, valamint kora-újkori *gokenin*-nel 御家人 sem.

réteg még tovább alakult a következő korszakok beháborúí során, különös tekintettel a Háborúzó fejedelemségek korára (1493–1590). A *gekokuujō* 下克上, a kor légkörére jellemző társadalmi átalakulás során – amikor az alsó rétegekben lévők felemelkedhettek, a felső rétegekből lesüllyedhettek emberek –, sokan kikerültek az elnyomott rétegből, eltűntek például a rabszolgák. Sokan azonban maradtak, például a sírgondozók, akik gyakorlatilag az egész történelem során egyfajta társadalmi távolságtartással szembesültek. Továbbá bekerültek új rétegek is. Ekkor alakult ki a kirekesztett *eta* réteg, amelybe főként a bőrfeldolgozással kapcsolatos foglalkozások űzőit sorolták, de ide tartoztak például az ecsetkészítők is, mivel az ecsetet állati szőrből készítették. Az *eta* kialakulásának fő okát mégis a kor bizonytalanságában és az új uralkodó réteg szükségleteiben kell észrevennünk. A háborús időszakban ugyanis szükségleti tárggyá vált a harcosok páncélzata, a bőrből készült *yoroí* 鎧, ezért jellemzővé vált az ennek készítésével foglalkozó embereknek egy helyen történő letelepítése, közel a nagyurak váraihoz. Hasonlóan egy helyre gyűjtötték a *hinin* rétegbe tartozókat is.

A *hinin* réteg a Heian-kor végén a fővárosban már megjelenő *kawaramono* 河原者 és *kiyome* 清め nevezetű nyomornegyedekben élő, főként takarító munkákat végző csoportokra vezethető vissza. A társadalmi változások és az új típusú birtokrendszer (*shōen* 荘園) nyomán kialakult új alsó társadalmi réteg tagjainak egyik fő jellemzője volt, hogy sokuk elvesztette lakóhelyét, ezért főként folyópartokon telepedett le, ahonnan a *kawaramono* név is ered. Hasonló módon alakult ki a Heian-kor vége felé egy kéregető réteg is, akiket *kojikine* 乞食 neveztek. Továbbá, bár a Heian-korban a család ápolta a fertőző betegségben szenvedőket, amelyek közül főként a test eltorzulásával járó lepra (*rai-byō* 癩病) volt a legjellemzőbb, ebben a korban elkülönítették és buddhista templomok környékén telepítették le őket. A *hinin* így kialakul és szélesedő rétegre mindegyik esetben jellemző egyfajta csoportosítás, csoportosulás, azonos környéken való letelepítés, ami a későbbi *buraku-min* ('egy térségben, területben élő') elnevezés alapjaként szolgálhatott.

Végül említsük meg, hogy volt még egy lenézett csoport, akik részben elkülönülnek az előzőektől, ám vándorló életmódjuk miatt a társadalom valószínűleg nem tudta, hogyan viszonyuljon hozzájuk, ezért a kirekesztett státuszba sorolta őket. A szórakoztatással foglalkozók rétege a mai napig egyfajta külön státuszt képvisel, mégis társadalmi megítélésük nem hasonlítható a *hinin* réteg többi csoportjához.

Az Edo-korban állandósuló feudális típusú osztályrendszer¹¹

A XVII. század eleji kereszténység betiltásával kapcsolatban is érzékelhető, hogy a *kirishitan* eszme és annak gyors terjedése sok szempontból fenyegető volt a Tokugawa sógunátus új politikai és gazdasági berendezkedésére. Ez is oka volt annak, hogy a kora-újkorban a vallási és népesedési adatok rendkívül fontossá váltak, ezért a népszámlálások adatait vallási jegyzékekben (*shūmon ninbetsuaratame chō* 宗門人別改帳) tartották számon. Ezekben a jegyzékekben házanként (*ie* 家) vették számba a családokat, továbbá feljegyezték, hogy ki melyik templom fennhatósága alá tartozik.¹² Aki nem iratkozott fel semmilyen templomnál, mert például nem volt háza, vagy elköltözött és elmulasztotta ezt megtenni, automatikusan kiesett a rendszerből és hontalanná (*yadonashi* 宿無) vált; vagy azok, akik eleve nem voltak benne valamilyen oknál fogva egy másik jegyzékben, a *hinin* jegyzékbe (*hinin ninbetsu chō* 非人人別帳) kerültek. Nem csak a jegyzékrendszerrel és annak szigorú szabályaival állandósult a feudális társadalmi rendszer, ám mivel a kormányzat megtiltotta a föld adásvételét, aki ebben a korban a *hinin* rétegbe tartozott, többé esélye sem volt onnan kikerülni.

A közismert felosztás szerint az Edo-korban (1603–1868) négy társadalmi réteg létezett: a harcos, a földműves, a kézműves és a kereskedő rétegek, amelyek tagjai a hivatalos *shūmon ninbetsuaratame chō*-ban kaptak helyet. Hivatalosan a négy osztályon kívül esőket gyűjtőnéven *hinin*-nek nevezték¹³, s nem csak hogy más jegyzékben jegyezték őket, de más területeken éltek, s mindennapjaikat is más törvények szabályozták. A *hinin* réteg – amelybe az *eta* is beletartozott – egy hierarchikus társadalmi rétegződés volt, ami a bakufu hivatalnoki rendszeréhez hasonlóan alakult. Vezetője az *eta-gashira* 穢多頭¹⁴ volt, aki a kormányzat rendeleteinek végrehajtását, a törvények betartását felügyelte. Irányítása alá

¹¹ A japán *hōkēnshakai* 封建社会 társadalmi szerkezetét meghatározó négy fő társadalmi réteg, a *shi-nō-kō-shō* 士農工商 és az alattuk elhelyezkedő elnyomott rétegek összefoglaló megnevezéseként jelen tanulmányban ezt a magyar kifejezést használom. Az ezekhez a rétegekhez hozzárendelt *mibun* 身分 kifejezést társadalmi státusznak fordítom.

¹² Ez az úgynevezett *terauke seido* 寺請制度, amelynek értelmében az illetékes templomhoz be kellett adni egy vallási hovatartozási bevallást (*terauke shōmon* 寺請証文) bizonyítva, hogy az illető nem keresztény. Lakhelyváltozás, házasság stb. esetén a változást is kötelező volt jelenteni.

¹³ Volt néhány foglalkozási ág, amely annyira alantasnak számított, hogy jegyzésre sem méltatták, így rangban a *hinin* alá került, mint a bűnözők (*tōzoku* 盜賊) vagy a fürdető nők (*yuya* 湯屋) tevékenysége.

¹⁴ Rangja *Danzaemon* 弾左衛門 volt, és családfájuk szerint már Minamoto no Yoritomo 源頼朝 idejétől a középkori *hinin* réteg vezetőjeként szolgáltak.

tartoztak a különböző területi vezetők, mint a *hinin-gashira* (非人頭),¹⁵ alsóbb szinten pedig a *koya-gashira* (小屋頭). Az Edo-korban kéttípusú *hinin* létezett, akik közül az elsőt, a *kakae-hinin* 抱非人 csoportot fogta össze ez a hierarchikus berendezkedés. Ők azok, akik születéstől fogva *hininek* voltak, vagy *hinin teka* 非人手下 során rangot vesztek, és soha többé nem térhettek vissza a *heimin* (平民) csoporthoz. A másik csoportot, a *nobinint* 野非人,¹⁶ azok alkották, akik valami miatt időlegesen *hininné* váltak, ám amennyiben helyzetük javult, visszatérhettek eredeti társadalmi státuszukba. A két típus legfőbb különbsége, hogy míg a *kakae-hinin* tagjait a *hinin ninbetsu chōban* jegyezték, örökölhető státusz volt és a *koya-gashira* volt a legközelebbi vezetőjük, addig a *nobinin* tagjait nem törölték a *shūmon ninbetsuaratame chō*ból, tehát nem állandósították a kirekesztettségüket, így az nem is vált örökölhetővé, továbbá nem voltak alárendelve a *koya-gashira* intézkedéseinek sem.

A *kakae-hinin* csoport összetett szabályrendszeréből csak a példa kedvéért emeljük ki a szálláshely fontosságát. Edo-ban egy kerületen belül négy *hinin* volt elfogadott, nem beszélve azokról a *burakukról* a városokon kívül, ahol csak *hininek* éltek. A hajlék nélküli *hininek* helyzetének rendezésére további intézkedéseket is hoztak. Ilyen volt a börtönökben *rōya* 牢屋, vagy gyűjtőhelyeken *tame* 溜め való elhelyezés. A politikai és gazdasági nehézségekkel teli időszakokban, mint például a három nagy Edo-kori reformkorszak, az Edot előzőnlő hajléktalanok számára külön gyűjtőhelyeket alakítottak ki. A Kansei reformok (1787–1793) idején ilyen volt például a *ninsoku yoseba* 人足寄場, ahol nem csak lakhattak, de kisebb munkákat is végezhettek ezek az emberek, amiért némi fizetés is járt. Mindezekből egyértelmű, hogy az Edo-korra állandósuló törvényekkel szigorú korlátok között tartották a *hinin* csoport tagjait, hogy a társadalmi harmóniára nézve semmi fenyegetést ne jelenthessenek.

Bár az 1970-es évekig az *eta-hinin* réteget szívesen tekintették egy az Edo-korban mesterségesen létrehozott társadalmi csoportnak, ma egészen más, ahogyan az előzőekben láthattuk, történelmileg jóval összetettebb problémáról beszélnek az adatok.¹⁷ Tegyük hozzá, hogy az Edo-korban bár ténylegesen

¹⁵ Kantó térségben Asakusa központtal intézkedett az *eta-gashira*, akinek közvetlen alárendeltje volt *hinin-gashira* ebben a térségben, míg Oszakában a *chōrikogashira* 長吏小頭 irányította a *kakae-hinin* csoportot.

¹⁶ A *nobinin* más elnevezéseiből is egyértelmű, hogy nem volt állandósult a kasztjuk. Ismerték őket *yori-hinin* 寄り非人 („belátogatott” *hinin*), *shin-hinin* 新非人 (új *hinin*), és *watari-hinin* 渡り非人 (átkelő *hinin*) néven is.

¹⁷ WEINER, *i.m.*, 61.

létezett egy, a fentiekben bemutatott központi szabályozás a *hinin* réteg rendezésére, az közel sem volt országosan egységes. A különböző *hanok*ban ugyanis másként viszonyultak az elnyomott csoportokhoz. A Kaga-hanban 加賀藩 a *hinin* státusz egyik magas beosztását *tōnai* 藤内 névvel illették és rendőri feladatokat szabtak ki rá, hogy csak egy példát említsünk.

Összességében nézve, a kora-újkorra a hontalanoknak a *tamé*hez hasonló gyűjtőhelyeket alakítottak ki, a térképeken konkrétan jelölték az *eta* falvakat (*eta mura* 穢多村¹⁸), valamint kialakultak és állandósultak az *eta–hinin* rétegbe tartozó foglalkozások típusai, amelyek a középkori *hinin* négy csoportjára épülve olyan emberek gyűjtőnevéként szolgáltak továbbra is, akik a négy állandósított osztályba valamilyen oknál fogva nem voltak beilleszthetők.

A Meiji-kortól napjainkig

Az Meiji-kor politikusainak első intézkedései között szerepelt, hogy 1871-ben hivatalosan eltörölték a *hinin* réteget (*kaihōrei* 解放令) és feloszlatták az Edo-kori társadalmi rendszert. Az *eta–hinin* réteg helyzetének rendezésére tett kísérlet és az egyenlő társadalom felé való törekvés ellenére, még jó negyven évvel későbből, az első világháború utáni népszámlálások idejéből is tudunk olyan adatról, amely a *buraku* népességet három millió főre becsüli. Ez az adat nem csak azt bizonyítja, hogy viszonylag nagy létszámú volt a *buraku* népesség, de azt is, hogy a társadalom többi részének növekedéséhez képest gyorsabban és jelentősebb mértékben nőtt. Vagyis a *buraku* rétegbe olyanok is bekerültek, akik addig feltehetőleg az úgynevezett többségi társadalomba tartoztak.¹⁹ Így a modern kori *buraku* réteg részben eltávolodott annak gyökereitől. A modernizáció nyomán a társadalmi egyenlőség felé törekvő, a Taishō demokrácia (1910-es, 20-as évek) idején a marxizmus eszméit magába olvasztó *buraku* csoport az 1920-as évekre különböző jogegyenlőségi mozgalmakba²⁰ kezdett,

¹⁸ Például egy, az edoi Asakusa templom környékéről készült térképen (Tomatsu Masanori 戸松昌訓, *Imado minowa Asakusa ezu* 今戸箕輪浅草絵図, 1853, a térkép digitális formában megtekinthető a Japán Nemzeti Könyvtár honlapján, dl.ndl.go.jp.) látható jelölés. – A mai Tokióban is ezen a környéken (Asakusa, Sanya, Ueno) élnek napszámosok és hajléktalanok, ezért lenézett negyednek számítanak. Ugyanakkor, leszármazásukat tekintve, nem feltétlenül vonhatók párhuzamba az Edo-korban ugyanitt élő *hinin* csoportokkal.

¹⁹ YOSHIDA Tokuo 吉田徳夫: *A buraku probléma történelmi kialakulása* [Buraku mondai no rekishiteki tenkai 部落問題の歴史的展開], Pureadesu Shuppan, 2009, 158.

²⁰ Az 1922-es *suiheisha undō*val 水平社運動 kezdve számos *buraku kaihō undō* 部落解放運動 mozgalom alakult, amelyek későbbi szervezésében jelentős szerepe van az 1946-ban létrejött *Buraku kaihō dōmei* 部落解放同盟 nevű egyesületnek, ám aktív tagjainak létszáma napjainkra erősen lecsökkent.

amelyek bár hoztak némi eredményt, de teljes társadalmi elfogadottságot a mai napig nem tudtak elérni.

Egy 1993-as felmérés szerint, napjainkban száz emberből kettő tartozik a *hisabetsu buraku* 被差別部落 (diszkriminált *buraku*)²¹ csoportba, az össznépességhez képest számuk hozzávetőlegesen 1,7 százalék.²² Noha ez viszonylag kis létszámnak tekinthető, a réteg létezése mélyen benne él a köztudatban. Lenézett csoportokat kötnek például városnegyedekhez, ilyen ma a tokiói Asakusa és Sanya környéke, amelyekkel már a kora-újkorban is *eta* faluként találkoztunk. Valamint, jellegzetes formája a társadalmi státuszok feloszlása után kialakuló *buraku* diszkriminációnak a családfanyomozás, amely végül házassági diszkriminációban csúcsozott ki. Ennek során a szülők lenyomoztatták gyermekük választottjának családfáját, és ha találtak benne a volt *eta*–*hinin* réteghez tartozót, megghiúsíthatták az esküvőt. Az effajta extrém esetek száma mára erősen lecsökkent, de még 2006-ban is tudunk olyan listákról, amelyek bizonyos hivatalokban egy-egy illető *buraku* származását rögzítették, és ezt az érdeklődőknek kiadták.²³ Az effajta modernkori diszkrimináció a Meiji-kor előtti osztályrendszer adminisztrációs alapját képező, személyi nyilvántartó jegyzékeket felváltó *koseki* 戸籍 ('családi nyilvántartó') rendszerre²⁴ vezethető vissza, mivel az előző jegyzékek alapjain nyugszik.

Egy 2003-as közvélemény-kutatás szerint, azon *buraku* származásúak, akik életük során elszenvedtek valamiféle diszkriminációt, félnek attól, hogy egyszer gyermekeikkel is ugyanez fog megismélni, ezért titkolják a származásukat.²⁵ Habár a kormány folyamatosan tesz lépéseket a probléma enyhítésére, a megoldás még várat magára. A jelenkori helyzet okait azonban tévedés lenne csak a többségi társadalom előítéleteiben keresnünk. 1969 után különböző kormányzati programokat indítottak a *buraku* probléma megszüntetésére.

²¹ Ma új elnevezések léteznek, mint *hisabetsu buraku*, *mikaihō buraku* 未開放部落, *dōwa chiku shūsshinsha* 同和地区出身者, amelyek mind arra utalnak, hogy a köztudatban ezeket az embereket még mindig a korábbi *eta*–*hinin* csoport leszármazottainak tekintik.

²² YAMAMOTO Naotomo 山本尚友, *Történelmi dokumentumokból kiolvasható buraku történelem* [Shiryō de yomu burakushi 史料で読む部落史], Kabushikigaisha Gendai Shikan, 2009, 8.

²³ WEINER, *i. m.*, 74.

²⁴ Az 1871-es Felszabadítási törvény több módosítása után az e törvény alapján szerkesztett *Jinshin Kosekibō* (壬申戸籍, 1872) bár eltűnt a foglalkozásra és egyéb hátrányos megkülönböztetésre utaló jegyzet, azonban egyes helyeken *shinheimin* 新平民, *moto eta* 元穢多, *moto hinin* 元非人 szavakkal találkozunk. 1968-ban nyilvánosságot kapott egy eset, amelynek során ezekből a regiszterekből nyomozták le valakinek a felmenőit, ezért ettől az évtől elzárták a nyilvánosság elől a dokumentumokat.

²⁵ WEINER, *i. m.*, 80.

Ennek egyike volt a családi pótlék és segélyek kiosztásának terve, azonban mivel a jelenlegi *buraku* csoport nem minden tagja tartozik a történelmi *buraku* népességhez, valamint elképzelhető, hogy a *buraku* negyedekben *zainichi* koreaiak is élnek, így sok esetben az állami támogatások nem a megfelelőekhez jutottak el.²⁶ A jelenkori *buraku* problémára tehát nem szabad egyoldalúan tekintenünk, és érdemes a többi kisebbségtől teljesen elválasztva tárgyalnunk, hogy valós és teljes képet kaphassunk.

A társadalmi kirekesztés ideológiai alapja: a *kegare*

A *kegare* ideológia pontos meghatározásának fontosságáról

A *kegare*, mint ahogyan az *eta* írásjegy (穢多) is mutatja, szerves része e réteg társadalmi elkülönítésének. Az *eta* közvetlen fordításban ugyanis azt jelenti, hogy 'sok a *kegare*',²⁷ vagyis a szennyezettség, míg a *hinin* fogalma később, a buddhizmus hatására alakult ki. Azonban a *kegare* félelem tárgyalása során nem csupán társadalmi elkülönítésről van szó, hanem népi hiedelmek és szokások tárházáról, amelyek csak részben kapcsolhatók az *eta-hinin* réteg elkülönítéséhez. Úgy is megfogalmazhatnánk ezt, hogy míg igaz, hogy az *eta-hinin* réteg társadalmi elkülönítésének az ideológiai alapját a *kegare* félelem adja, az nem igaz, hogy a *kegare* ideológia csak és kizárólag a *buraku* rétegre lenne vonatkoztatható, mivel egy sokkal szélesebb spektrumú, a japán gondolkodás egészét átható ideológiáról van szó. Érdemes itt leszögezni azt is, hogy természetesen minden kultúrkörben vannak hasonló jellegű jelenségek, minthogy az ember fél az ismeretlentől, a betegségetől, a haláltól, a társadalmi rendet megbolygató tényezőktől, konkrétan ilyen a hinduizmusban az érinthetetlenek kasztja, hogy csak egy példát emeljünk ki. Azonban a japán kultúrában elfoglalt, mai napig meghatározó szerepe, és a fogalom tökéletes tisztázása végett, jelen tanulmány szerzője, bár érintve az ázsiai párhuzamokat, de végső soron a japán *kegare* ideológia tisztázására törekszik.

A *kegare* olyan állapot, amely a hétköznapitól eltér (*hinichijō* 非日常), valamilyen átmenetet képez, határmezsgyén mozog, ezért félelmet vált ki. Ősi formáiban ilyenek a halálhoz és a születéshez valamint a női menstruációs ciklusokhoz (tágabb értelemben minden vérzéshez), vagyis átmeneti helyzetekhez kapcsolódó jelenségek. Ezekből a jelenségekből kiindulva a *kegare* fogalmának

²⁶ WEINER, i.m., 72.

²⁷ *Eta*穢多 = *Kegare ga ōi*穢れが多い. Vagy „olyan valaki, akin sok a *kegare*”, *kegare ōi mono*穢れ多いもの.

meghatározására több elmélet létezik.²⁸ Okada szerint a *fujō* 不浄 három részre bontható: 1. *kegare* 穢れ (önmagától kialakuló *fujō*, mint a halál), 2. bűn, *tsumi* 罪 (valamilyen szándék által létrejövő *fujō*, gyilkosság) és 3. katasztrófa, *sai* 災 (a természet változása, emberi szándék nélkül létrejövő *fujō*, földrengés).²⁹ Tehát mindenképpen olyan esemény, amely megzavarja a társadalmi rendet. Mindezeket a jelenségeket Namihira összegezve *kegare* ケガレ névvel illeti, és úgy ítéli meg, hogy a *kegare* félelem gyökerei abban a politikai erőversenyben keresendők, amely a különböző természeti katasztrófákat bár elkerülni nem tudta, de a japán ősi hitvilágban gyökerező félelmekkel magyarázni igen. Így az emberek a társadalmi rendet megbolygató természeti katasztrófákat a bűn elkövetéséhez társították. Ha valaki bűnt követ el, ami *kegare*, akkor a természet (istenek) csapást mérhettek rá, így az addig legyőzhetetlen természetet az uralkodó osztályok a saját szolgálatukba tudták állítani.³⁰ Namihira eszmefuttatása rendkívül érdekes, mivel állítását a *Nihonshokiból* vett példával indokolja, amelyben egy vallási bűn elkövetése miatti engesztelés (*aganai* 贖い), vagyis a bűn megtisztítási költsége (*tsumi no harairyō* 罪の祓料) pénzösszeg formájában történt. Tehát nem testi vagy társadalmi fenytésről, hanem gazdasági érdekekről volt szó.³¹

A *kegare* félelem kialakulása nem tekinthető egységes folyamatnak, hiszen bár az ősi japán hitvilágban gyökerezik, és legelső formájában a népi hitvilág halál képzetével rokon, de idővel az arisztokraták politikai erejének zálogává, majd a papság gazdasági helyzetének alapjává vált, az új vallások átvételével tovább formálódott, végül a kora-újkorban a hitvilágban kimutatható félelem

²⁸ Részletesebben jelen tanulmány nem tárgyalja, de említsük meg, hogy a legismertebb a *hare-ke-kegare* (ハレ・ケ・ケガレ) elmélet, amely szerint a *kegare* a *ke ga kareta* ケが枯れた állapota. SAKURAI Tokutaro 桜井徳太郎, *A gyülekezés eredete* [Kesshū no genten 結衆の原点], 1974 – szerint a *hare* és *ke* egyazon hétköznapitól eltérő energiák csoportja (Yanagita Kunio 柳田国男 *imi* 忌 fogalma alapján), amelyek megszabják a japán nép életvitelét, ezért ezek folyamatos pótlása elengedhetetlen. Ha a *ke* 気 elfogy, egy hiányállapot, vagyis *kegare* lép fel, amelyet a balszerencsével, rossz természettel stb. társítanak, ezért elengedhetetlen a *hare* felé törekvés a szertartásokban. Namihira átértelmezi ezt a rendszert úgy, hogy a *hare* valamiféle tiszta, isteni képzet, a *ke* a hétköznapi és a *kegare* a hétköznapitól eltérő tisztátalan állapot, amelyek a népi hitvilág megértése szempontjából elengedhetetlen fogalmak. – NAMIHIRA Emiko 波平恵美子, *Kegare: Népi vallások sorozat* [Kegare: Minzoku shūkyō shirizu ケガレ: 民族宗教シリーズ], Tokyodo Shuppan, 1985, 21–31.

²⁹ OKADA Shigekiyo 岡田重精, *Az ókori rituálék (tilalnak)* [Kodai no saiki (Imi) 古代の齋忌(イミ)], Kokushokankōkai 1982. Okada felosztását analizálja NAMIHIRA, *i.m.*, 141.

³⁰ NAMIHIRA, *i.m.*, 142–143.

³¹ NAMIHIRA, *i.m.*, 144. – A *Nihonshoki* (日本書紀, 720), Yūryaku császár 雄略天皇 történetét hozza példának.

eltávolodott a tényleges tettektől (a húst tabuja ellenére fogyasztották). Ezért a *kegare* ideológiai, népi hitvilágban megjelenő természetére koncentrálna, kialakulását két lépésben vizsgálom. A *shintō kegare* képzetéből indulok ki, majd bemutatom, hogyan változott a *kegare* felfogás a buddhizmus bejövételével. Bár főként módszerének helytállósága okán Namihira felosztását veszem alapul, a *kegare* ideológia politikai és gazdasági vonatkozásaira jelen bevezető kivételével nem térek ki részletesebben.

A *shintō kegare* és *kiyome*

A legrégebbi japán történeti munkában, a *Kojikiben*³² olvashatjuk Izanagi 伊邪那岐 és Izanami 伊邪那美 istenpár történetét. Izanagi elhunyt felesége feltámasztásának szándékával követte őt az alvilágba. Yomi no kuniban (黄泉國) találkozott is hitvesével, aki azt mondta neki, hogy mivel már elfogyasztotta halotti vacsoráját, nem tud visszatérni az élők világába, de mégis megpróbálja. Ehhez viszont Izanaginak nem szabad hátrafordulnia, miközben kifelé tartanak az alvilágból. Izanagi azonban megszegte ígéretét, visszanézett, és meglátta feleségét, akinek egész testét férgek rágták. Elszörnyedve a látványtól menekülni kezdett, mire felesége haragra gerjedt, ezért férje után küldte Yomotsushikomét, aki elől Izanagi úgy menekült meg, hogy elemózsiát dobált az útra, így elterelte a figyelmét. Végül az alvilág kijárata elé egy hatalmas sziklát görgetett és a *Nihonshoki* kiegészítése szerint azt mondta: „innen ne tovább.”

Izanagi és Izanami történetével, amely a halálhoz való hozzáállást, a halállal való szembesüléskor érzett félelmet, a megtisztulást szimbolizálja, párhuzamba állítható a számos faluban ma is élő halotti tor hagyománya. Számunkra azonban főként a *kegare* félelem meghatározása szempontjából érdekes ez a legenda. A *kegare*, amely legősibb formájában a halál *kegaréjé*hez kapcsolható Izanagi alvilágból való megmenekülése után kap fontos szerepet. Ugyanis Izanagi így szólt miután kiért az alvilágból és levetette ruháit: „Én egy rettenetesen tisztátalan (*kegaréki*) helyen voltam, ezért megtisztulást (*misogi*) kell végezniem.”³³ Majd, hogy megtisztuljon, tengervízbe merült és tisztálkodása során, több lépésben, először a szennyezettség istenei, végül a hatodik lépésben a legtisztább istenek, mint a *shintō* hitvilág főistene, Amaterasu Ōmikami 天照

³² *Kojiki* (古事記, 712).

³³ *A wa inashi komeshi komeki. Kegareki kuni ni itarite arikeri. Kare, a wa mimi no misogi semu.* Olvasat: 吾は伊那志許米志許米岐。穢き国に至りて在り祁理。故、吾は御身の禊為む。(Eredeti: 吾偶到二於伊那志許米上志許米岐穢國一而在豆理。故、吾偶爲二御身之禊)。 – *A Shindai no monogatari* 神代の物語 részben vett szövegrészlet. MARUYAMA Rinpei 丸山林平, *Javitott Kojiki* [Teihon Kojiki 定本古事記], 1969, 2009.

大御神 születtek meg. Namihira ennek a szertartásnak az értelmezésén kívül úgy határozza meg a női démonként megjelenő Yomotsushikome 黄泉醜女 szerepét, mint a *kegaré* megtestesülése, mivel a holt (Izanami) küldte az élő (Izanagi) után ártó szándékkal.³⁴

Több ősi vallásban is megjelenik az a hiedelem, hogy egy tárgy energiája érintéssel áterjedhet az emberre, egy másik emberről pedig egy harmadikra (közvetlen érintkezés, *shokue* 触穢). Ez az animista nézet az alapja a *kegaré* terjedésének is, amely szerint egy szennyezett dologgal kapcsolatba került embernek egy bizonyos ideig nem szabad érintkezésbe kerülnie másokkal, majd ha már a szennyezettség alacsonyabb fokon van, megtisztító szertartáson kell részt vennie. Japánban erre azért volt szükség, mivel a *kegaré* fellépése egyenlő az *imivel* 忌み, vagyis olyan tisztátalan állapottal, amikor kerülni kell az istennel való kapcsolatot, amíg meg nem tisztul az illető. Ez a megtisztulási ceremónia, mint ahogy Izanagi esetében is láttuk, a *misogi* 禊, valamint létezik a rontást megelőző védekező szertartás, a *harai* 禊 is. A szertartások a *kiyome* 清め kategóriájába eső fogalmak, amely a *kegaré* ellenpárja, és nemcsak megtisztulást nyújtanak, de visszavezetnek a mindennapok rendszerébe is.

Mi is az tulajdonképpen, ami ellen védekezni kell? A japán ősi hitvilágban, mint az Izanagi és Izanami legendájában is látható, az első számú *kegaré* a halál *kegaréje* (*shie* 死穢, *kurofujō* 黒不浄), a második legerősebb *kegaré* pedig a véré (szülés: *sane* 産穢 vagy *shirafujō* 白不浄, menstruációs ciklus: *akafujō* 赤不浄³⁵). A szennyezettség e két alaptípusa az, amely bár bővül, de alapvetően a későbbiekben sem tér el ettől az eredeti formától.³⁶ A halál *kegaréje* a vér *kegaréjéhez* hasonlóan egy másik, ismeretlen létsíkkal, egy átmeneti állapottal kapcsolható össze, amely szokatlan és érthetetlen, ezért félelmet kiváltó jelenség. Így egyértelmű, hogy a társadalom nagy része nem akar kapcsolatba kerülni vele, de ha balszerencsés körülmények között mégis megérintett egy tisztátalan dolgot, alapos megtisztulást követően térhet csak vissza a társadalom többi tagjához. Amennyiben nem így tesz, az veszélyt jelent az egész közösségre,

³⁴ NAMIHIRA, *i. m.*, 63–64.

³⁵ Jó példa a vér *kegaréjéhez* való hozzáállásra a *Kojikiből* Yamato Takeru no Mikoto 日本武尊 és Miyazu hime 宮菘媛 szerelmi kalandjának története, ám ennek értelmezésétől itt tekintünk el.

³⁶ Jegyezzük meg, hogy bár a női ciklushoz kapcsolódó *kegarét* lehetne diszkriminációként értelmeznünk, nem feltétlenül kell ilyen messzire mennünk, mivel sok forrás bizonyítja, hogy a nők maguk is el akartak vonulni ebben az időszakban. Megemlíthetjük érdekességként a tényt, hogy a *sumō* küzdőtérre ma sem léphetnek be nők, mivel az is egy *shintō*, szent terület. Azonban ezt a jelenséget nehezen nevezhetnénk kirekesztésnek, sokkal inkább hagyományként értelmezhetjük. Ez a téma ma is tudományos viták tárgyát képezi.

mert előhívhatja az istenek haragját, ami természeti katasztrófák (*wazawai* 災い) formájában nyilvánulhat meg. Így tehát a *kegare* összekapcsolódik a bűnnel (*tsumi* 罪), mivel a szennyezettség végső soron rontást hozhat a társadalom békéjére.

Hogyan válhatott ez félelem társadalmi kirekesztéssé? A *kegare* alapformái az ember számára érthetetlen és valamilyen módon veszélyesnek ítélt fogalmakkal kapcsolódtak össze. Ily módon minden, ami a társadalomban közvetlenül jelen volt, ugyanakkor veszélyessé is válhatott, a *kegare* fogalmi kategóriája felé sodródott. Jó példa erre a folyamatra a kontrollálatlan tűz (*seigen sarenai hi* 制限されない火), ami a tradicionálisan fából építkező Japánban az egyik legnagyobb félelmet kiváltó, valós veszély. A tűzgyújtogatást már az *Engishikiben* (延喜式, 905–927) bűnként értelmezték, és hét nap *kegare* miatti elvonulást róttak ki még arra is, aki önhibáján kívül okozott tüzet. A tűz felhasználására külön szabályrendszert alakítottak ki, amely kiterjed a temetési tűz és a szülések alkalmával használt tűz³⁷ külön kezelésére is. Végső soron ez a szokás odáig ment el, hogy a később kirekesztett *eta-hinin* réteg tagjaival nem oszthattak meg közös tüzet a társadalom további tagjai, hiszen úgy gondolták, hogy a tűz megosztása által is terjedhet a *kegare*. Hasonló terjedés-hit nyomán váltak tisztátalanná a betegek, valamint a *kegarével* közvetlenül érintkezők, mint a holtakkal érintkező Heian-kori *ryōkók*, vagy az állatokat vagyó *eták*.

A buddhista tabuk, a kínai tisztátalanság és az ősi japán hitvilág találkozása

Nagyon fontos a japán *kegare* elkülönítése más kultúrák tisztátalansággal kapcsolatos félelmeitől, közülük is főként a Japánra erősen ható kínai és indiai kultúráétól, különös tekintettel az *eta-hinin* réteg és az indiai érinthetetlenek kasztjával kapcsolatos diszkrimináció alapjaira. Alapvetően a két ideológia hasonló szerkezetű, és buddhista hatásra a japán gondolkodásba is bekerült mind az indiai hitvilág, mind az ennek hatására kialakuló társadalmi rétegződés számos eleme.³⁸ Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy a japán *kegare*

³⁷ Mivel a tűzre úgy tekintettek, mint egy közvetítő csatornára a *kegare* és az emberek között, ezért mindenféle tűz (legyen az rituális vagy pusztán gyakorlati célú), amely a *kegarével* érintkezésbe került, nem volt máshol felhasználható, tehát el kellett oltani, vagy a tűzhelyet máshol kellett felállítani.

³⁸ A középkorban az *eta-hinin* elnevezésére használták az indiai kiejtést utánzó *sendara* szót is, amely a négy indiai kaszton kívül létező érinthetetlen, *chandala* rétegre használt japán kifejezés. A *chandala* réteg hasonlóan az *eta-hinin*hez állatölés, takarítás, gyilkosságok és hasonló képzetekkel beszenyezett réteg volt. A japán *Kozōkuban* a következőt olvashatjuk: „A ma *etsutaként* vagy *etaként* is ismert szó [...] népiesedett változta az *eta*. Kínában *toni*, Indiában pedig *sendara* néven ismerik” [*Ima etsuta tomo, eta tomo yobu [...]o namari ryakushite, eta*

félelem egy *shintō* alapokon nyugvó ideológia, amelyre csak már jóval kialakulása után hatott a buddhizmus, közvetve pedig a hinduizmusban gyökerező indiai kasztrendszer. Tehát már Japánban korábban is meglévő, hasonló szokásokra és hitvilágra épült rá a buddhista hitvilág. Az *eta–hinin* sírgondozással foglalkozókon kívüli csoportjai később fejlődtek ki, és habár az ősi *kegare* félelemhez hozzátársult buddhista ideológiák hatására váltak kirekesztetté, a *kegare* általi kirekesztés (*shie* alapján a holtakkal foglalkozók) bizonyíthatóan korábbra datálható, minthogy a hindu társadalomképet átvehették volna, s ennek átvétele után japánosíthatták volna azt.³⁹ Magán az ideológiai háttérén kívül azonban az indiai érinthetetlenek kasztja és a japán *eta–hinin* réteg erős hasonlóságokat mutat. Ugyanúgy régtől fogva ki voltak téve diszkriminációnak Indiában és Japánban is a bőr- és húsfeldolgozással foglalkozók, a takarító munkálatokat végzők, hogy csak néhány foglalkozást említsünk. Hasonlóan nem fogyaszthattak együtt ételt és a keresztházasság is tilos volt más kasztokkal.⁴⁰

A japán *kegare* ősi formái sokkal inkább vonhatók párhuzamba a Kínai tisztátalanság képzzel. A Heian-kori *ritsuryō* államforma kínai alapokon nyugszik, és ahogyan már korábban utaltam rá, a korai japán kirekesztett *senmin*nek is megvannak a maga kínai előzményei. A japán és kínai tisztátalanság képzet gyökereit azonban korábbi időkben érdemes keresnünk. A legbeszédesebb kapcsolat a két nép tisztátalanságról alkotott elképzelései között a halálhoz való viszonyulás, hiszen Kínában is régtől fogva él a félelem a halál tisztátalanságával kapcsolatban.⁴¹ Kínában a lenézett embereket *wujian* (汚賤) néven emlegették,

---

to ihinarahaseru to nari. Tō ni wa toni to ii, Tenjiku ni wa sendara to iu to mietari. 今ゑつたとも、ゑたとも喚ぶ [...] を訛略して、ゑたと云ひならはせるとなり。唐には屠者といひ、天竺には旃陀羅と云ひと見たり。] (Kozōkun 小僧訓 (Meiwa évek, 1764–72) a *Joganseiyō kyakushikimoku* 貞観政要格式目 (1539 k.) alapján) – MONMA Sachio 門馬幸夫, *A diszkrimináció és a kegare vallástörténeti kutatása: a tudás és a hatalom* [Sabetsu to kegare no shūkyōkenkyū: kenryoku toshite no chi 差別と穢れの宗教研究—権力としての「知」—, Iwanami shoten, 1997, 223–224.

³⁹ Más kérdés, hogy amennyiben a *shintō* és más ázsiai kultúrák hitvilágának alapjaiban megmutatkozó félelmeket primitív vallási formákként értelmezzük, hogyan kapcsolhatóak össze és értelmezhetőek azonos tendenciákként. Ide kapcsolható az a tény is, hogy Kínában a tisztátalanság terjedésének elmélete is hasonló irányt mutat a japánhoz, ahogyan hasonló a vérzésekkel kapcsolatos hiedelmvilág is. Jelen tanulmányban azonban ezen elméletek bővebb fejtegetésére nem vállalkozunk.

⁴⁰ SEKINE Yasumasa et al. 根根康正: *A kasztrendszer és kirekesztettek (1. köt.): Történelem, Ideológiák, Társadalmi összetétel* [Sōsho kaasuto seido to hisabetsumin (daikkkan): rekishi, shisō, kōjō 叢書カースト制度と被差別民 (第一巻): 歴史・思想・構造], Akashi Shoten, 1994, 40–44.

⁴¹ HANNSON, *i. m.*, 25.

és akiknek a foglalkozásához volt köthető a kirekesztettsége, azok nem csupán alacsony társadalmi státuszúak, de „koszosak” (*wu*汚) is voltak.⁴² Kínához hasonlóan Japánban is kialakult az a nézet, amely foglalkozásokhoz társítja a tisztátalanságot, bár ezek a foglalkozások népenként eltértek.⁴³ Összevetve mindezen hatásokat az indiaikkal, kijelenthetjük, hogy Japánban az ősi hiedelemvilágra ráépült a kínai és az indiai „félelemrendszer”, kialakítva egy sajátos és igen erőteljes szennyezettség ideológiát.

A húsevés tilalma Japánban egészen a Heian-kor végéig nyúlik vissza. Paradox módon azonban, ha a középkori szamuráj képét felidézzük, szárított húst rágcsáló, állati bőr páncélt öltött bushi képét láthatjuk magunk előtt. Tény az is, hogy a buddhizmus hatására a húsevést, főként az Indiában szent állatként tisztelt marha (négy lábú patások)⁴⁴ ölését tiltották, ám Edo-kor végi adatok arról tanúskodnak, hogy az emberek nemhogy előszeretettel fogyasztották ezeket a húsokat, de egyáltalán nem találták ezt a tevékenységüket szennyezettnek.⁴⁵ Természetesen ezek a példák nem jelentik azt, hogy a japán történelem során végig hasonló tendenciák lettek volna irányadók, de egyértelműen mutatják, hogy a kora-újkorban, a feudális osztályszerkezet állandósulása után, az *eta* réteg kirekesztése sokkal inkább tekinthető egyfajta társadalmi közmegegyezésnek és politikai érdeknek, mintsem a *kegare* félelem valós megnyilvánulásának.

⁴² HANNSON, *i.m.*, 21.

⁴³ Kínában és Japánban is alantasnak számítottak a prostituáltak, a zenészek, a kéregetők. Kínában azonban a mézsárosok nem, annál inkább a halászok egy csoportja, akiket „a kilenc halász csoportnak” is neveztek és foglalkozásuk, életmódjuk nyomán régtől kirekesztettek voltak. HANNSON, *i.m.*, 133–139.

⁴⁴ A *Nihonshoki* „Tenmu-ki 4. éve” (675) szakasza szerint betiltják a marha, ló, kutya evést, de a tilalom nem terjed ki a vadállatokra, mint vaddisznó, őz stb. A *Nihonryōiki* 日本靈異記 ötödik kötetében (*chūkan gowa* 中卷五話, 1171) viszont már ez utóbbiakat is tiltják. – Namihara egyetért Okada azon nézetével, mely szerint a húsevés a *shintō* halál- és vérfélelméhez volt kapcsolható, de felveti a kérdést, hogy a halevés miben különbözött ettől. Okada értelmezésében, mivel a halnak nem használták fel a szőrét, bőreből nem készítettek ruhát és így tovább, az állat élő formáját nem idézték meg, így nem követtek el *imigomori*-t 忌籠り, vagyis az isteneket felbosszantó *kegaréval* társuló tevékenységet. – NAMIHARA, *i.m.*, 153–155.

⁴⁵ A húsevés tilalmát több mint ezer év után csak 1872-ben törölték el hivatalosan. Azonban, az oszakai néprétegek bizonyíthatóan húst vásároltak téli élelmiszer gyanánt már az Edo-kor vége felé. A harcos osztály is egyértelműen fogyasztott húst. Kawai Koume 川合小梅 naplója, a *Koume nikki* 小梅日記 (1849–1886) szerint, a harcos osztályba tartozó férfiak húsfogyasztása között őz- és vaddisznóhús mellett a marhahús szerepel a legnagyobb mennyiségben, a *kegare* félelemnek pedig nyomát sem találjuk itt, ellenkezőleg, ezek a húsoink inkább gyógyszerként funkcionálnak. – NOBI Shōji, *A húsevés buraku története* [Shokuniku no burakushi 食肉の部落史], Meiseki shoten, 1998, 147–148.

Befejezés: A kegaré félelem mélységei

Tegyük fel, hogy egy nap egy arisztokrata talál a kertjében egy kutya tetemet, amelyet a szolgálójával eltemtetet. Mivel a szolgáló hozzáért egy holt lényhez, beszenneveződött a kegarével, ezért egy ideig nem térhet vissza az arisztokrata házába, ugyanis ha így tenne nem csak az arisztokratára, de az egész közösségre veszélyt hozhatna, akár természeti csapások formájában. Így idővel a kegarével kapcsolatba kerülő foglalkozástípusokat stigmatizálták és a „bűn” e formája már nem volt megtisztítható.⁴⁶ Yamamoto érzékletes példájából is jól látható, hogy ez a többdimenziós kegaré képzet az idők során átalakult, majd örökölhetővé vált és a társadalom félelmeinek kivetülése lett, amit különböző érdekeknek megfelelően az aktuális vezetők felhasználtak, így válhatott az *eta-hinin* réteg elkülönítésének alapjává. A mai társadalomban ez a félelem többes formában él tovább.

A történész Amino az 1930-as évekből származó saját gyermekkori tapasztalatában írja le, hogyan lesz valakiből „engacho”.⁴⁷ Amino gyermekkorában megtörtént, hogy piszokba lépett, amit ő észre sem vett, ám a többiek, akik igen, hirtelen rákiabálták, hogy *engacho*, majd elfutottak tőle. Mire Amino attól való félelmében, hogy örökre magára marad, kergetni kezdte társait, egyfajta fogócska kezdődött, ám amint megérintett valakit, lekerült róla az *engacho*, mivel érintéssel az átragadt a másik gyerekekre.⁴⁸ Amino arról is szól, hogy az *engacho* ellen van egy különleges védekezés (*majinai* 呪い) is, amelynek egyik formája során mindkét kéz hüvelyk- és mutatóujjaival egy kört alkotnak és azt mondják, 'enkitta', így az *engacho* már nem tud a másokra átkerülni.⁴⁹ Az eddigiek alapján talán mondanom sem kell, ennek a gyermekjátéknak a teljes szerkezete megfeleltethető a kegaré és *kiyome* szertartásnak, amelyek mellett a *harai*hoz hasonló védekezési ceremóniákkal a kegaré távoltartását érik el. Jól bizonyítja ezen állítást Tsunemitsu, bemutatván, hogy az ujjak kereszt-

⁴⁶ YAMAMOTO, *i.m.*, 33.

⁴⁷ Az *engacho* エンガチヨ szó jelentésére két elmélet létezik. Az egyik az *en* 穢, vagyis 'tisztatlanság' és a *chon* ちゃん vágó hangot utánzó szó rövidítésének összekapcsolódására, a másik az *en* 縁, vagyis 'kötélék' *chon*nal való összekapcsolódására vezeti vissza a fogalmat. Mindkét esetben valamiféle távolságtartásra, a rossztól való védekezésre utaló kifejezésként értelmezhetjük. *Engacho* a játék neve is, ahogyan *engacho* az, akit szennyezettnek kiáltanak ki. Kantó térségben *engacho*, míg Kansai térségben inkább *bibincho* ビビンチヨ néven ismerik, de van egy korosztály, amely *bariya*nak バリヤー mondja.

⁴⁸ AMINO Yoshihiko 網野喜彦, „Engacho” [エンガチヨ]. SAKURAI Eiji 桜井英治 (szerk): *Amino Yoshihiko chosakushō* (12): *Muen, Kōkai, Raku* [網野喜彦著作集 (第十二巻): 無縁・公開・楽], Iwanami Shoten, 2007, 6.

⁴⁹ AMINO, *i.m.*, 6.

bekulcsolása a *kegare* elleni védekezésésként szolgált már a Heian-korban is.⁵⁰

A társadalmi diszkrimináción, és az *engachó*hoz hasonló gyermekjátékon kívül hogyan jelentkezhethet még a *kegare* félelem napjainkban? Említsünk néhány példát olyan népi szokásokból, amelyek egyértelműen visszautalnak a *kegare shintō*ban való megtisztításának és védekezésének ceremóniáira. A *Ryōnoshūgēben* (令集解, 868 k.) olvasható szertartás ma is több faluban él. Ennek során egy kardot vagy edényt tesznek a koporsóra, így védekeznek az ellen, hogy az ördög a halottal együtt elvigyen valaki előtt is, írja Namihira.⁵¹ Hasonló szokásként megemlíthetjük a holtak észak felé fordításának tradícióját és ezzel együtt azt a néphitét, amely szerint nem szabad észak felé fordulva aludni, mert úgy csak a holtak „alszanak”; vagy a fordított ruha felvételéhez társuló félelmeket, melyek oka, hogy fordítva terítik a ruhát a holtakra; továbbá, hogy két ember nem érintheti össze étkezés közben a rizses pálcikáját a másikkal, mivel azt csak temetési szertartások alkalmával teszik. Észrevehetjük ezekben a félelmekben a nem hétköznapi és a hétköznapi tevékenységek keveredésének a tilalmát, és a *kegare–kiyome shintō* vallásban gyökerező hiedelemvilágát.

A *kegare* félelem egy igen összetett és mélyen gyökerező ideológia, amelynek egyik megnyilvánulási formájaként értelmezhetjük az *eta–hinin* réteg társadalmi kirekesztését. A *buraku* társadalmi réteget tehát úgy is jellemezhetnénk, mint a japán társadalom azon korábbi rétegét, amely a *shintō*ból kialakuló ám a buddhizmussal átalakult *kegare* félelem nyomán vált kirekesztetté. Ennek alapja azonban nem más, mint a *shintō* vallásban megjelenő animizmus, ami az energiák egyik testről másik testre való átvándorlását írja le, mindez pedig összekapcsolódik a halál és vér, mint bűn képzetével. Más szóval, a *kegaré*-től való félelem, a buddhizmus megjelenése után bár politikai érdekeket is felhasználva társadalmi szegregációhoz vezetett, maga a *kegare* félelem nem csupán az *eta–hinin* réteggel kapcsolatban értelmezendő kifejezés, annál sokkal bonyolultabb és mélyebben gyökerező, a népi hitvilág egyik alapját képező ideológiának tekinthető.

Elevenítsük fel, hogy minden társadalomban jelen van egyfajta undor és

⁵⁰ TSUNEMITSU Tōru 常光徹, *A gesztusok néprajza: A varázsigék világa és az érzelmek* [Shigusa no minzokugaku: Jujutsuteki sekai to shinsei しぐさの民俗学: 呪術の世界と心性], Mineruba Shobo, 2006, 194–195. – Tsunemitsu a *Heiji monogatari ekotoba* 平治物語絵詞 (1249–1255 körül, tekercskép) *Shinzei no kubi* 信西の首 részénél rámutat arra, hogy egy lándzsára szúrt fej láttán többen összekulcsolták a mutató és középső ujjukat. Ez a gesztus, írja, megfeleltethető a mai *engacho* elleni védekezés egyik típusának, amelyet Kyōma Nobuko 京馬伸子 tíz csoportba sorol „A gyermekek *kegare* képéről” című cikkében ([Kodomo no kegare o kangaeru 子どもとケガレを考える], *Minzoku*, Vol. 134, 1990).

⁵¹ NAMIHIRA, *i.m.*, 50.

távolságtartás a tisztátalan dolgokkal, emberekkel szemben, és tény, hogy a korai vallások sajátja a hasonló félelmek kialakítása, továbbá a *kegare* erős rokonságot mutat az ázsiai kultúrkör hasonló típusú félelmeivel és előítéleteivel. Ugyanakkor, a *kegare* félelem, a japán társadalom napjainkig jelen lévő, népi szokásokban, szertartásokban megnyilvánuló olyan egyedi formája, amely bár hasonlóságokat mutathat, ám teljes mértékben nem állítható párhuzamba más társadalmak diszkriminációt előidéző ideológiáival. Kikerülhetetlen tényezője azonban a japán társadalomkutatásoknak, mivel nem csupán a diszkrimináció egyes formáira (*eta-hinin*) van és volt hatással, hanem az élet számos területére kiterjedve, szinte öntudatlanul formálja a japán nép gondolkodását.

Felhasznált irodalom

Hivatkozott irodalom

- AMINO Yoshihiko 網野喜彦: „Engacho” [エンガチヨ]. SAKURAI Eiji 桜井英治 (szerk): *Amino Yoshihiko chosakushō (12): Muen, Kōkai, Raku* [網野喜彦著作集 (第十二巻): 無縁・公開・楽], Iwanami Shoten, 2007, 6–11.
- HANSSON, Anderson: *Chinese Outcasts: Discrimination and Emancipation in Late Imperial China*, E. J. Brill, Leiden, 1996.
- MARUYAMA Rinpei 丸山林平: *Javított Kojiki* [Teihon Kojiki 定本古事記], 1969, 2009. <http://www.umoregi.com/koten/kojiki/> [2014.03.30.]
- MINAMOTO no Shitagō 源順: *Wamyōruijushō: Gyōryōrui* (1. kötet) [和名類聚抄 (巻第一)], 935, <http://dl.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/2606770>, [2014.03.28.]
- MONMA Sachio 門馬幸夫: *A diszkrimináció és a kegare vallástörténeti megkülönböztetése: Tudás és hatalom* [Sabetsu to kegare no shūkyōkenkyū: Kenryoku toshite no chi 差別と穢れの宗教研究: 権力としての「知」], Iwanami Shoten, 1997.
- NAMIHIRA Emiko 波平恵美子: *Kegare: Népi vallások sorozat* [Kegare: Minzoku shūkyō shiriizu ケガレ: 民族宗教シリーズ], Tokyodo Shuppan, 1985.
- NOBI Shōji: *A húsevés buraku története* [Shokuniku no burakushi 食肉の部落史], Meiseki Shoten, 1998.

- SAKURAI Tokutaro 桜井徳太郎, *A gyülekezés eredete* [Kesshū no genten 結衆の原点], 1974.
- SEKINE Yasumasa et al. 関根康正: *A kasztrendszer és kirekesztettek (1. köt.): Történelem, Ideológiák, Társadalmi összetétel* [Sōsho kaasuto seido to hisabetsumin (daiikkan): rekishi, shisō, kōzō 叢書カースト制度と被差別民 (第一卷): 歴史・思想・構造], Akashi Shoten, 1994.
- TERASHIMA Ryōan 寺島良安: *Wa-kan sansai zue* [和漢三才図会], 1712, <http://record.museum.kyushu-u.ac.jp/wakan/>, [2014.03.28.]
- TSUNEMITSU Tōru 常光徹: *A gesztusok néprajza: A varázsigék világa és az érzelmek* [Shigusa no minzokugaku: Jujutsuteki sekai to shinsei しぐさの民俗学: 呪術の世界と心性], Mineruba Shobo, 2006.
- WEINER, Michael: *Japan's Minorities: The Illusion of Homogeneity*, second ed., Routledge, London, 2009.
- YAMAMOTO Naotomo 山本尚友: *Történelmi dokumentumokból kiolvasható buraku történelem* [Shiryō de yomu burakushi 史料で読む部落史], Kabushikigaisha Gendai Shikan, 2009.
- YOSHIDA Tokuō 吉田徳夫: *A buraku probléma történelmi kialakulása* [Buraku mondai no rekishiteki tenkai 部落問題の歴史的展開], Pureadesu Shuppan, 2009.

További irodalom

- HIROSE Kazuo 広瀬和雄: „A japánok érzésvilága” [Nihonjin no shinsei o saguru 日本人の心性を探る], *Rekishikenkyū no saizensen* [歴史研究の最前線], Vol. 6, (2006/03), Kokuritsu Rekishi Minzoku Hakubutsukan.
- HONDA Yutaka 本田豊: *A kirekesztettek csoportjának kialakulása és öröklődése* [Hisabetsu buraku no keiseidenshō 被差別部落の形成伝承], Kabushikigaisha Gendai Shokan, 2010.
- KAWAMOTO Yoshikazu 川元祥一: *A buraku probléma gyökerei: a kiyome és a ke gare* [Buraku sabetsu no nazo o toku: kiyome to ke gare 部落差別の謎を解く: キヨメとケガレ] Kabushikigaisha Ningen Shuppan, 2009.
- NAKANE Chie: *Japanese Society*, University of California Press, Los Angeles, 1972.
- NIUNOYA Tetsuichi 丹生谷哲一: *Státusz, kirekesztés és a középkori társadalom* [Mibun, sabetsu to chūseishakai 身分・差別と中世社会], Hanawashobo, 2005.

- OKUDA Hitoshi 奥田均: *A házassági diszkriminációval kapcsolatos adatokból kiolvasható valóság* [Kekkonsabetsu deetaa de yomu genjitsu to kadai 結婚差別 データで読む現実と課題], Kaihō Shuppansha, 2007.
- TAKAYANAGI Kaneyoshi 高柳金芳
Az *Edo-kori buraku-min életvitele* [Edo jidai no buraku-min no seikatsu 江戸時代部落民の生活], Yūzan Kaku Shuppan, 1981.
Az *Edo-kori kirekesztett társadalmi réteg életvitele* [Edo jidai hisabetsu mibunzō no seikatsushi 江戸時代被差別身分層の生活史], Meiseki Shoten, 1979.
- TANAKA Yūichi szerk. 田中雄一: *A gender elméletből kiolvasható vallástudomány* [Jendaa de manabu shūkyōgaku ジェンダーで学ぶ宗教学], Sekaishisōsha, 2007.
- TOMOTSUNE Tustomu 友常勉: *A második világháború lezárását követő buraku felszabadítási mozgalmak története: Folytatódó forradalmak* [Sengo buraku kaihō undōshi: eizoku kakumei no yukue 戦後部落解放運動史: 永続革命の行方], Kawade Shobosha, 2012.
- UMEDA Yoshihiko 梅田義彦: *Shintō filozófiai tanulmányok (1. köt.): A shintō filozófia* [Shintō no shisō 神道の思想: Shintōshisōhen 神道思想篇 (1)], Yūzan Kaku Shuppan, 1974.
- YASUDA Yukiko 安田夕奇子: *Kegare: A japán kegare ideológia és fejlődéstörténete* [Kegarekō: Nihon ni okeru kegare no shisō to sono tenkai 穢れ考: 日本における穢れの思想とその展開], Kokusai Kitokukyō Daigaki Hikaku Bunka Kenkyūkai, 2000.
- YOSHIDA Kazuhiko 吉田一彦: *A buddhizmus elterjedésének története* [Bukkyō denrai no kenkyū 仏教伝来の研究], Yoshikawa Bunkō, 2012.
- YOSHIDA Teigo 吉田禎吾: *A szellemek általi megszállottság Japánban: Kulturális antropológiai megközelítésből* [Nihon no tsukimono, shakaijinruigakuteki kōsatsu 日本の憑きもの: 社会人類学的考察], Chūōkōronsha, 1972.